

Модул Б: ВИСТА: Общочилищен подход (ОУП)

Част Б5: Работа с учители

Астрид Мона О'Мур и Стивън Джеймс Минтън
Ирландия

Цели на част Б5

- Да се разбере и оцени ключовата роля на учителите при приложението на ОУП в отговор на насилието в училище
- Усвояване на необходимите умения за планиране и ръководене на работата с учителите в училищните общности
- Изграждане на способност за подкрепа и мотивиране на учителите при формирането на разбиране относно централната роля, която те и младите хора играят в борбата с и превенцията на насилието и тормоза в училище
- Да се обмислят стратегии, чрез които учителите да се ангажират в дейности, подкрепящи тяхната роля в борбата с и превенцията на насилието в училище
- Да се улеснят учителите в работата им, свързвана с промотирането на отношения на ненасилие и на просоциално поведение

Умения, които фасилитаторът ще развие в тази част

Знание и разбиране относно:

- Обхвата от причини за предизвикателно, агресивно и антисоциално поведение
- Изработването на планове за подобрене на ниво отделен ученик, група и училище
- Обхвата на възможностите, които имат учениците с проблемно поведение
- Как оперират училищните системи
- Изискванията на формалните процедури и законодателството към агресивното и насилническо поведение
- Необходимостта от създаване на училищни системи, които да проявяват загриженост и подкрепа
- Необходимостта от промотирането на ненасилие с оглед правилното протичане на учебния процес

Личните качества и атрибути включват:

- да има подходящ, ориентиран към учениците набор от убеждения и ценности, който направлява неговите решения и действия
- да може да влияе на етоса на работното място и да осъществи и поддържа промяна там
- да бъде ефективен комуникатор
- да бъде ефективен инструктор и съветник на персонал, ръководство, родители, обслужващ персонал и ученици
- да мисли стратегически

- да има добро разбиране за и да може да изгражда стратегии за ефективно управление на поведението
- да ръководи, мотивира и да подкрепя колегите чрез емпатия и разбиране
- да бъде добре организиран и да разпределя добре времето
- да е в състояние да създаде добри партньорски взаимоотношения с подходящи организации

Литература за предварително четене

Beane, A. L. (1999). *Bully free classroom: Over 100 tips and strategies for teachers*. Minneapolis: Free Spirit Publishing.

O'Moore, A. M., & Minton, S. J. (2004a). *Dealing with bullying in schools: A training manual for teachers, parents and other professionals*. London: Paul Chapman Publishing. (По-конкретно глава 3, с. 28-48).

Sullivan, K. (2000). *The anti-bullying handbook*. Oxford: Oxford University Press.

Обобщение на съвременното мислене и знание относно работата с учители

За практическото приложение на ОУП срещу насилието в училище и за предотвратяването и борбата с инцидентите, свързани с насилие в училище, е необходимо да се работи с учителите. Тази работа, както и работата, свързана с ролята на родителите (виж част Б4), започна още при първото приложение на ОУП в Националната кампания срещу проблемите на насилието и жертвите на насилие в училищата в Норвегия през 1983 (виж Olweus, 1993; 2004). Наред със осъзнаването и ангажираността по проблема от страна на възрастните, чиято роля бе определена като основна предпоставка за успешната програма, мерки като “ден за училищна конференция”, “по-ефективен надзор по време на междучасие”, “правила в час срещу насилието”, “редовни срещи с учениците”, “сериозни разговори с извършителите на тормоз и насилие”, “сериозни разговори с родителите на извършителите и тези, които са взели участие”, “родителско-учителски срещи” и “повече находчивост от страна на родители и учители” бяха определени за крайно наложителни. (Olweus, 1999). Всички тези фактори поставят учителя и ангажирания училищен персонал в самата основа на борбата и противодействието на насилието и тормоза в училищата (Olweus, 1999). Затова и работата с учителите в посока на усвояване на допълнителни знания и умения, които да ги улеснят и подпомогнат в работата им срещу насилието и тормоза в училище, е станала основна част в програми по превенция и в ОУП (Ortega & Lera, 2000; O'Moore & Minton, 2004; Roland & Munthe, 1997; Slee, 1996; Smith, 1997; Stevens, De Bourdeaudhuij, & Van Oost, 2000; виж също Rigby & Slee, 1999; Roland, 2000; Smith, 2003; Smith & Brain, 2000; Smith, Pepler, & Rigby, 2004; Smith & Shu, 2000 за отзиви). Много от изследователите разчитат на учителите да приложат съдържанието на програмите срещу тормоза и насилието в училищата и дори да се изявят като обучители по такива програми (в така наречените ‘да обучиш учителя’ модели – Olweus, 2003) (виж Olweus, 2004;

O'Moore & Minton, 2004b; Roland & Munthe, 1997). В ежедневието всички учители са и винаги са били на предната линия в борбата с тормоза и насилието в училище и като професионалисти те имат огромен потенциал при промоцията на ненасилие. Много често ние разчитаме на учителите да се справят и да предотвратят инцидентите, свързани с насилие, които стават вътре в училище и с които обществото извън училищните врати няма потенциал да се справи. Изглежда, че обществото има големи очаквания към учителите и като практики и изследователи ние трябва да им доставим необходимите средства и умения, с които те успешно да боравят и допринасят към усилията, полагани срещу насилието в училищата.

Фокусът на тази част е да осигури на фасилитаторите нужните ресурси и информация, които ще им дадат възможност да ангажират участниците да положат усилия срещу насилието в училище. Училищният персонал също така ще се запознае впоследствие с проблемите на насилието в училище, ще бъде улеснен в работата си срещу насилието и ще е в състояние позитивно да реагира срещу него – посредством пряко участие във формирането на училищната политика и при работата в час с учениците. Упражненията от 1 до 3 включително са конструирани по такъв начин, че да помогнат на фасилитатора да предизвика интереса на участниците и да повиши тяхната информираност; да предизвика тяхното възприятие по отношение на инцидентите, свързани с насилие в училище, както и да отговори на някои въпроси, свързани с ролята на учителя по тези проблеми. Упражнение 4 предоставя на учителите нови идеи за практическа работа в час. Всяко едно от тези упражнения е било използвано успешно и многократно в Република Ирландия от авторите на тази част. По време на курса на обучение по тази част са приложени и бележки за практическото приложение на материалите и упражненията.

Отговорности на фасилитаторите на тази част

Вашите задачи в тази част са:

- да се изпрати на всички участници информация за това кога и къде ще се проведе сесията и детайли относно необходимата предварителна литературна подготовка
- да се прочете текста от тази част, както и бележките на фасилитаторите
- да се планира сесията така, че да се отговори на нуждите на участниците
- да се осигурят предварително всички необходими материали и литературни източници чрез фотокопиране, и т.н.
- да се ръководи сесията и всички упражнения

Последователност на упражненията в част Б5

Въведение

Учителският персонал по принцип, според мнението на авторите, е по-малко засегнат (но това не означава, че по-малко се интересува) от теорията, свързана с тормоза и насилието сред учениците, отколкото от практическите средства и умения, които те могат да приложат на място в час и в училище, и чрез които може да се противодейства на тези случаи.

Учителите са винаги на предна линия, що се отнася до справянето със ситуации на тормоз и насилие в училище, но те за съжаление често споменават, че въпреки, че не са подготвени да се справят с такива ситуации, родителите ги молят “да направят нещо” и да се намесят. Упражненията, които ще видите тук са подходящи за смесени групи от учители, обучители, помощен персонал и родители, както и за тези, които създават политиките в училище, и доколкото предоставят възможност за размисъл и анализ, могат да бъдат използвани и в практиката. Една такава обучителна сесия може да продължи от половин до един учебен ден, в зависимост от броя на участниците. Трябва в тази сесия да се отдели внимание на следните проблеми:

(а) *Какво разбираме под насилие в училище?* (виж тази част, секция А по-долу, както и част А1);

(б) *Философията на ВИСТА и практическото ѝ приложение* (виж части А1 and А2);

(в) *стратегии за противодействие* (виж тази част, секция Б по-долу);

(г) *стратегии за превенция* (виж тази част, секция В по-долу).

(д) *да се постигне консенсус*. За да може една училищна политика, програма или правило да бъдат ефективно приложени и да “работят”, то персоналят в своето мнозинство трябва да е постигнал консенсус. Що се отнася до тормоза, насилническото и агресивното поведение, то всички в училище - от учители до помощен персонал - трябва да са стриктно на едно мнение. Естествено, консенсус трябва да се постигне и по отношение на всички аспекти от стратегиите за превенция и противодействие (виж също така Част Д6).

Четири упражнения, които са описани по-долу, осигуряват материал, който фасилитаторите могат да използват като обучителен и представляват еднодневен семинар, плюс почивките.

А – Какво имаме предвид под “Насилие в училищата”?

Дан Олуеус - основателят на изследването срещу тормоза и насилието, определя насилието по следният начин:

"Насилието или насилническото поведение е агресивно поведение, при което извършителят използва своето собствено тяло или предмет (включително и оръжие), за да нанесе (относително сериозни) травми или чувство на дискомфорт у друг индивид"(Olweus, 1999, с. 12).

Той също така отбелязва, че речниковата дефиниция на понятието насилие "...е подобна, включваща използването на физическа сила или власт" и че дефинициите на насилствените престъпления в наказателния закон...(включително убийство, самоубийство, нападение грабеж и изнасилване) се базират на доста сходно разбиране (Olweus, 1999, с.12) Тормозът и насилието са две под-категории на по-общото разбиране за агресия, като разделението между насилието и тормоза се бележи от физически тормоз(Olweus, 1999).

Трябва да се отбележи, че първото упражнение в част А2 осигурява възможност за участниците да помислят върху това, какво означава “насилието в училищата”. Ако това упражнение не е вече направено, то може да бъде включено на този етап. По този начин участниците ще получат едно по-голямо лично разбиране и ще се осведомят относно използваните дефиниции.

Б- Стратегии за противопоставяне

Една цялостна училищна политика трябва да включва указания както за стратегии за противопоставяне -за справяне с всички настоящи инциденти на насилническо поведение, така и за превантивни стратегии. Много е важно да се постигне консенсус сред учителите и ръководния персонал-да се постигне консенсус за това, какви са детайлите на тези стратегии по време на формиране на политиката, както и в последващата работа в училището, е важен етап от програмата. Стратегиите за противопоставяне включват средствата, чрез които инцидентите на насилие могат да бъдат докладвани, разследвани и записвани, както и санкциите и помощта за тези, които участват в инциденти, свързани с агресивно и насилническо поведение

Упражнение 1 (следва долу) осигурява средствата, чрез които участниците по проекта ВИСТА ще са в състояние да преосмислят как те, техните колеги и институции обикновено се намесват и предотвратяват ситуацията, свързани с тормоз и насилие и какви са предпоставките за прилагането на тези стратегии за противодействие.

Упражнение 1 Отношение и убеждения на учителите относно интервенциите при тормоз и насилие (120 мин. ако се направи цялото; това упражнение е зададено така, че да може да бъде съкратено, ако се налага (виж инструкциите, подточка (ii) долу).

Цел

- Това упражнение е разработено така, че да провокира отношението и убежденията на учителите относно интервенциите при тормоз и насилие и подготвя участниците за тяхното включване по-късно в такива ситуации

Материали

Материалите по това упражнение се състоят от пет хипотетични сценария на ситуации, които могат да бъдат раздадени на участниците под формата на картончета с написания текст

Ситуация Едно: Патрик, Алън, Колм и Шон са ученици, които често играят заедно след училище футбол. Патрик е много добър играч, но се сърди на Шон, защото той често пропуска топката. Когато това се случи, играта трябва да бъде прекъсната, за да се донесе топката отново. Патрик винаги нагрубява Шон, който обикновено отговаря с хумор на забележките. Но един ден след една особено груба забележка от страна на Патрик, Шон отива да донесе топката и не се връща с нея. Тогава Шон се оплаква на своя класен, че го тормозят.

- Според вас това поведение на тормоз ли е?
- Ако е така, защо и под каква форма е този тормоз? Ако не, по какъв начин може да се обясни това поведение?
- Как мислите, че се чувства Шон в тази ситуация?
- Защо според вас Алън и Колм не са накарали Патрик да спре да обижда Шон?
- Сега какво трябва да направи класния?

Ситуация Две: Дин и Джерард са в един клас в училище и понякога седят заедно. Един ден, в час по изобразително изкуство, учителят ги кара заедно да нарисуват една картина. Без да иска, Джерард събаря водата, която те използват, за да си изчистят четките, тя се разлива върху частта от картината, която рисува Дин и размазва всичко. Дин реагира на това, бута Джерард от стола му и се започва борба.

- Как се чувства Дин в тази ситуация?
- Как се чувства Джерард в тази ситуация?
- Стават ли такива инциденти във вашата класна стая? Ако да, вие как се справяте с тях?

Ситуация Три: Един ден, докато Шинеад се разхожда в училищния двор, две други момичета ѝ искат пари. Шинеад отвърща, че няма. След това, където и да я срещнат, момичетата нарочно се блъскат в нея и я наричат с груби имена. Мери разказва за случилото се на майка си, а също така на класния си. Класният и майката на Шинеад сега имат уговорена среща.

- Как се чувства Шинеад в тази ситуация?
- Какво мислят по-големите момичета за Шинеад и за своето поведение?

- Как се чувства майката на Шинеад във връзка с предстоящата среща с класния?
- Как трябва класният да разреши тази ситуация?

Ситуация Четири: Един учител, който наскоро е почнал работа в това училище, но е преподавал другаде в квартала, има проблеми с някои ученици от класа. В предишното училище учениците са му били измисли не много мило прозвище, за което са дочули и сегашните му ученици. Сега, когато той се обърне с гръб към дъската, той дочува как учениците повтарят този прякор. Някои от учениците използват лош език, когато той трябва да ги накаже, което е довело до прекъсването на един ученик, и въпреки това, използването на такъв груб език продължава. Учителят се е срещнал с директора и е поискал да напусне.

- Стават ли такива инциденти във вашето училище? Ако чуете, че нещо подобно се случва на ваш колега, как бихте реагирали?
- Трябва ли политиката срещу тормоза, насилието или агресивното поведение да служат на учениците, учителите или и на двете страни едновременно ?
- Как трябва да разреши ситуацията директорът?

Ситуация Пет: На учителски срещи Джозеф често предлага мнения, които мисли, че са полезни. Но имайки предвид факта, че той е близо до пенсионна възраст, много от колегите му мислят, че той няма съвременни възгледи за образованието. Всеки път, когато той се опита да изкаже някое свое мнение, основано на дългогодишен опит, една група от млади учители се опитва да го омаловажи. Един ден след такава среща, ядосан и разочарован, Джозеф се опитва да предизвика на словесен двубой двама от своите млади колеги, седящи в учителската стая – Роза и Марк. Роза и Марк стават да си вървят и Роза заявява, че е обидена от тона на Джозеф и че ще се оплаче на директора от него. Марк заявява, че ще я подкрепи. Джозеф посещава кабинета на директора, с чувство на обида и много разстроен, и споделя какво се е случило.

- Какво мислят Роза и Марк за Джозеф и за своето поведение спрямо него?
- Стават ли такива инциденти във вашето училище? Ако станете свидетел на такава ситуация между свои колеги, как бихте реагирали?
- Как трябва да разреши ситуацията директорът?

Начин на действие

- (i) Разделете групата на подгрупи от по около 6 души.
- (ii) Представете случките на подгрупите. На всяка група може да бъде даден един или няколко сценария в зависимост от броя на участниците и наличното време.
- (iii) На всяка подгрупа се дават около 10 – 20 мин. за дискусии по един сценарий.

(iv) След това всички се обединяват в пленарна сесия (голяма група). Фасилитаторът ръководи дискусиата по всеки един сценарий/случай с всички в голямата група. Най-подходящият начин да бъде направено това е да се даде възможност на един говорител от малките групи да представи и обобщи какво се е дискутирало и до какви изводи са достигнали неговите колеги в малката група. Резултатът трябва да е постигането на консенсус относно мерките за противодействие на насилието.

Анализ на резултата

В голямата група участниците могат да помислят върху следното:

- по кой сценарий най-лесно постигнаха консенсус;
- по кой сценарий най-трудно постигнаха консенсус
- ако стремежът е консенсус, той важен ли е и защо;
- какво чувстват, че са научили за себе си, за всеки един от групата, както и по темата, посредством това упражнение

С – Превантивни стратегии

Стара поговорка казва, че “превенцията е по-добра от лечението”, и тя е много очевидна и приложима при насилието в училищата. Ако само се каже, че едно училище предприема политика на нулева толерантност към насилието, това не означава, че такова няма да се случва. Вместо това са необходими мерки спрямо насилието в училищата. Но за това се изисква много повече от изказани добри намерения и пожелания. Училището като цяло и училищният персонал трябва да вложат усилия да изследват своите ценности, вяра и ролята им на образователи. Упражнение 2 цели да се въведе тази ценена, но в много случаи пренебрегвана практика на преоценка и размисъл сред смесените групи от практики в образователната система по начин, който би подпомогнал промотирането на про-социално поведение сред персонала и учениците в училищата.

Упражнение 2 Разясняване практиката на преоценка сред хората, работещи в образователната сфера (Авторите са изчислили, че времето, което отнема това упражнение е около 60 до 90 мин. за групи до 16 участници. Ако те са повече, времето съответно трябва да бъде увеличено за определени части от упражнението (виж инструкциите, точки (ii) и (iii), и частта, свързана с ‘анализ на резултата’).

Цел

- Целите на това упражнение са разнообразни. Основната цел, както е споменато в заглавието, е да се промотира практиката на преосмисляне посредством дейностите в това упражнение. Това, върху което участниците ще разсъждават, е директно свързано с идеята да се промотират про-социалните отношения в клас. По този начин се предприемат позитивни стъпки в посока на развитието на едни успешни превантивни практики.

Материали

На отделна работна страница могат да се напишат следните подсещащи въпроси, като се остави достатъчно място за отговори и забележки от страна на участниците.

- (i) Имайки предвид собствения ви опит като ученици, кои ваши учители са имали положително влияние върху вас самия ? Защо?*
- (ii) Защо избрахте да станете учител?*
- (iii) Как мислите, че вашата професия и ролята ви на учител се отразява на младите хора, оставени на вашата грижа?*
- (iv) Как се отразява професионалната ви роля върху вашите собствени чувства относно вас самия?*
- (v) Как смятате, че се отразява междуличностното поведение на младите хора върху тяхното самочувствие ?*
- (vi) Когато се пенсионирате, как искате да ви помнят вашите ученици?*

Начин на действие

- (i) Първо участниците отговарят на въпросите самостоятелно (т.е. без да се консултират с други участници).
- (ii) След това голямата група се разделя на няколко подгрупи с по около 4 до 6 души. На подгрупите се осигуряват около 20 мин., за да дискутират свободно отговорите на тези въпроси. На участниците се казва, че ще дискутират само тези отговори, които те смятат, че са в състояние и не се притесняват да дискутират.
- (iii) В тази втора част всяка от малките групи избира някой (i) "протоколист", който ще записва отговорите от името на групата, (ii) "говорител", който ще огласи отговорите. След това подгрупите се опитват да открият разликите и приликите в индивидуалните отговори на всеки един участник.
- (iv) Голямата група (всички участници заедно) се събира отново. Фасилитаторът прочита въпросите, като дава възможност на всеки говорител да се изкаже от името на своята подгрупа. Задачата на фасилитатора е да обедини всички отговори, като обръща внимание на общите, повтарящи се неща и се опитва да даде възможни отговори по възникнали спорни въпроси.

Анализ на резултата

В голямата група участниците могат да разсъждават върху следното:

- кой въпрос те намират за най-интересен;
- за кой въпрос тяхната подгрупа отдели най-много време за дискусии;
- според тях, кой въпрос провокира най-важните дискусии: в (i) подгрупата, и (ii) в голямата група;
- каква е целта на всеки въпрос според тях. Няма определен и точен отговор и това трябва да стане ясно! Но от собствен опит знаем, че участниците харесват дискусиите по този въпрос и те могат да се окажат дълги и ползотворни

Упражнение 3 е кратко упражнение и предоставя възможност за размисъл на тези, които формират политиката

Упражнение 3 Да помислим за политиката на превенция (около 60 мин.)

Цел

- Основната цел на това упражнение е да се разгледат училищните политики, свързани с насилието, тормоза и дисциплината, за да се осигурят адекватни ресурси, които биха могли да промотират политика на превенция

Материали

Съответните политики в училищата и институциите, които следват по-долу

Начин на действие

Имайте предвид, че О'Мур и Минтън (O'Moore и Minton 2004a, с. 92) смятат, че следните аспекти се явяват ключови за една ефективна политика срещу тормоза:

- (i) "Как се дефинира насилието и какви форми възприема то";
- (ii) "Как трябва да бъдат докладвани, разследвани и записвани инцидентите, свързани с твърдян тормоз ?"
- (iii) "По какъв начин трябва да се справяме със случаите на тормоз, в това число подкрепа, помощ и интервенция; стратегии спрямо тези, които са въввлечени и участват (както извършителя, така и жертвата) и там, където е необходимо уточняване на санкциите за извършителите"
- (iv) "Превантивни стратегии в клас и в училище";
- (v) "Ролята на училищното ръководство, учителския персонал, родители/настойници, ученици и други, свързани с тях"; и,
- (vi) "Мерки за разпространение, оценка и преглед".

По мнение на авторите и според техния опит, политиката на дисциплина в училище по принцип ще рефлектира върху първите три по-горе изброени аспекта и ще бъде доста по-неясна относно последните три от горните аспекти. И така, имайки предвид превантивната политика и държейки в ръка съответния училищен документ, регламентиращ тази политика, участниците, след като са били запознати с коментара по-горе, трябва да дискутират в група следните въпроси:

- (i) Важи ли този случай и за вашето училище/училища?*
- (ii) До къде сме стигнали по отношение на практиката на превенция?*
- (iii) По какъв начин се разбира практиката на превенция в нашето училище/училища?*
- (iv) Какви мерки за подкрепа (що се отнася до политика, персонал, обучение и физически ресурси) са необходими на учителите в нашите училища, за да се ангажират по-задълбочено в превантивната практика?*

Анализ на резултата

На участниците се задава следния лесен за дискусия въпрос: 'Какво друго може да се направи?' Фасилитирана дискусия по този въпрос може да отнеме известно време (!) , тъй като ние като (учители и да се надяваме и като общество) изместваме встрани проблема със справянето с антисоциалното поведение и по отношение промоцията на про-социално поведение има *винаги* нещо повече да се направи. Като вариант този въпрос може да се разгледа на ниво училище, общество и в международен аспект.

* *Документите, касаещи политиката* (i) задължителни и (ii) препоръчителни за едно училище ще варират от националност до националност.

Упражнение 4 е разработено специално за учители при планиране на превантивната работа в клас.

Упражнение 4 Планиране на превантивната работа в клас (за учители) (за група от около 20 души, може би не по-малко от 90 мин.)

Цел

- Целта на това упражнение е да се улеснят учителите при обмислянето и разработването на сесии за превенция, които да са приятни и подходящи за учениците, които те обучават. Това упражнение не само предоставя средствата, необходими на учителя в тези случаи, но също така и необходимите умения, чрез които учителите сами могат да разработват свои собствени ресурси.

Материали

Ключовите подсещащи въпроси, които следват в секцията "начин на действие" по-долу може да бъдат написани на индивидуални работни страници или да се прожектират на екран пред групата.

Начин на действие

Работейки първо индивидуално, а след това по групи (по същия начин както при упражнение 2), множество неща могат да бъдат взети под внимание.

Първо, в книгата на О' Мур и Минтън (О'Moore и Minton, 2004a, с. 32-46), се разглеждат множество творчески средства, които могат да послужат за методологична основа за превантивна работа в клас. Тези средства са:

- *групова работа в кръг;*
- *'движение' и 'представи себе си' игри;*
- *използване на видео/DVD;*
- *постери, картини и скулптура;*
- *музика, драма, филмов сценарий и ролева игра ;*
- *устава на класа.*

За всяко едно от тези средства участниците могат да си задават следните въпроси:

- колко лесно ще бъде да се сдобияте с тези средства?
- до колко е във вашите възможности да използвате тези средства ?
- до колко ми е удобно да обучавам младите хора да използват тези средства?
- как може да бъде използвано това средство при обучението на младите хора, с които аз работя, като помагало в една учебителна сесия срещу насилието в училищата ?
- как мога да бъда сигурна/сигурен, че това средство като креативна задача, няма да отклони вниманието на учениците, а ще илюстрира и подсили посланието за ненасилие и просоциално поведение? (Предложение: комбинацията от креативни задачи и груповите задачи за работа в кръг обикновено дават добри резултати).
- какви други физически средства ще са необходими (ако има такива изобщо) за работа в подобна учебителна сесия?
- какви проблеми, свързани с чувството за сигурност (както физическа, така и психологическа) би повдигнала за дискутиране една такава учебителна сесия?
- по какъв начин една такава учебителна сесия се нагажда към цялостната стратегия и усилия на училището при справяне с проблема на насилието?
- по какъв начин една такава учебителна сесия се нагажда към основната програма на училището за деня, седмицата, годината?
- каква подкрепа може да се очаква от стана на колегите и ръководството за провеждането на такава учебителна сесия?

След това или самостоятелно, или подпомогнати в малки групи (както в упражнение 1 и 2 по-горе), участниците могат да разработят планове на уроците (например за един час), като използват своите отговори на въпросите по-горе, както и техния предишен опит като учители.

Анализ на резултата

В голямата група (т.е., заедно всички участници), могат да дискутират следния въпрос: *‘По какъв начин може да бъде предадено едно послание срещу насилието в моя урок?’* О’Мур и Минтън (О’Moore и Minton, 2004а, стр.. 45-46) предлагат възможни отговори, но собствените идеи на участниците са може би по-приложими!

References

- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Olweus, D. (1999). Sweden. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano, & P. Slee (Eds.), *The nature of school bullying: A cross-national perspective* (pp. 7-27). London: Routledge.

- Olweus, D. (2003). A profile of bullying. *Educational Leadership*, March 2003, 12-17.
- Olweus, D. (2004). The Olweus Bullying prevention programme: Design and implementation issues and a new national initiative in Norway. In P. K. Smith, D. Pepler, & K. Rigby (Eds.), *Bullying in schools: How successful can interventions be?* (pp. 13-36). Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Moore, A. M., & Minton, S. J. (2004a). *Dealing with bullying in schools: A training manual for teachers, parents and other professionals*. London: Paul Chapman Publishing.
- O'Moore, A. M., & Minton, S. J. (2004b). Ireland: The Donegal primary schools anti-bullying project. In P. K. Smith, D. Pepler, & K. Rigby (Eds.), *Bullying in schools: How successful can interventions be?* (pp. 275-287). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ortega, R., & Lera, M. J. (2000). The Seville Anti-Bullying in School project. *Aggressive Behavior*, 26, 113-123.
- Rigby, K., & Slee, P. T. (1999). Australia. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano, & P. Slee (Eds.), *The nature of school bullying: A cross-national perspective* (pp. 324-339). London: Routledge.
- Roland, E. (2000). Bullying in school: Three national innovations in Norwegian schools in 15 years. *Aggressive Behavior*, 26, 135-143.
- Roland, E., & Munthe, E. (1997). The 1996 Norwegian program for preventing and managing bullying in schools. *Irish Journal of Psychology*, 18, 233-247.
- Slee, P. T. (1996). The P.E.A.C.E. Pack: A programme for reducing bullying in our schools. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 6, 63-69.
- Smith, P. K. (1997). Bullying in schools: The UK experience and the Sheffield Anti-Bullying Project. *Irish Journal of Psychology*, 18, 191-201.
- Smith, P. K. (Ed.) (2003). *Violence in schools: The response in Europe*. London: Routledge.
- Smith, P. K., & Brain, P. (2000). Bullying in schools: Lessons from two decades of research. *Aggressive Behavior*, 26, 1-9.
- Smith, P. K., Pepler, D., & Rigby, K. (Eds.) (2004). *Bullying in schools: How successful can interventions be?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, P. K., & Shu, S. (2000). What good schools can do about bullying: Findings from a survey in English schools after a decade of research and action. *Childhood*, 7, 193-212.
- Stevens, V., De Bourdeaudhuij, I. & Van Oost, P. (2000). Bullying in Flemish schools: An evaluation of anti-bullying intervention in primary and secondary schools. *British Journal of Educational Psychology*, 70, 195-210.

Further reading and additional materials

Textbooks and Resource Books

- Asher, S. R., & Coie, J. D. (1992). *Peer rejection in childhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beane, A. L. (1999). *Bully free classroom: Over 100 tips and strategies for teachers*. Minneapolis: Free Spirit Publishing.

- Besag, V. E. (1994). *Bullies and victims in schools*. Buckingham: Open University Press.
- Blagg, N. (1990). *School phobia and its treatment*. London: Routledge.
- Blatchford, P. (1993). *Playtime in the primary school*. London: Routledge.
- Byrne, B. (1993). *Coping with bullying in schools*. Dublin: Columba Press.
- Byrne, B. (1996). *Bullying: A community approach*. Dublin: Columba Press.
- Cattanach, A. (1995). *Play therapy with abused children*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Cowie, H., Boardman, C., Dawkins, J., & Jennifer, D. (2004). *Emotional health and well-being: A practical guide for schools*. London: Sage Publications.
- Cowie, H., & Wallace, P. (2000). *Peer support in action: From bystanding to standing by*. London: Sage Publications.
- Dore, S. (2000). *Bullying*. NSPCC: Egmont World Ltd.
- Einarsen, S., Hoel, H., Zapf, D., & Cooper, C. L. (2003). *Bullying and emotional abuse in the workplace. International perspectives in research and practise*. London: Taylor & Francis.
- Elliot, M. (1994). *Keeping safe: A practical guide to talking with children*. London: Coronet Books.
- Elliot, M., & Shenton, G. (1999). *Bully-free: Activities to promote confidence and friendship*. London: Kidscape.
- Field, T. (1996). *Bully in sight: How to predict, resist, challenge and combat workplace bullying*. Oxfordshire: Success Unlimited.
- Fried, S., & Fried, P. (1996). *Bullies and victims*. New York: M. Evans & Co.
- Fried, S., & Fried, P. (2003). *Bullies, targets and witnesses*. New York: M. Evans & Co.
- Frude, N., & Gault, H. (1984). *Disruptive behaviour in schools*. New York: John Wiley & Sons.
- Johnston, J. (1996). *Dealing with bullying*. New York: Rosen Publishing Group.
- Jones, N., & Jones, E. B. (1992). *Learning to behave*. London: Kogan Page.
- La Fontaine, J. (1991). *Bullying: A child's view*. London: Calouste Gulbenkian Foundation.
- Klette, K. (Ed.) (1998). *Klasseromsforskning på norsk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Kozuharova, P. (2003). Experimental model of a system for preventive and corrective educational work in elementary school. *Collection of scientific articles from an international conference: Preventive pedagogy as scientific knowledge, Sofia: SU, 304-315*.
- Кожухарова, П. (2003). Експериментален модел на система за превантивната и корекционно-възпитателна дейност в начална училищна степен. *Сборник с научни статии от международна научно-практическа конференция: "Превантивната педагогика като научно познание", София: СУ, 304-315*.
- Lane, D. A. (1990). *The impossible child*. Staffordshire: Trentham Books.
- Lee, C. (2004). *Preventing bullying in schools*. London: Paul Chapman Publishing.
- Marr, N., & Field, T. (2001). *Bullycide: Death at playtime*. Oxford: Success Unlimited.

- McMahon, A., & Bolam, R. (1990a). *A handbook for primary schools*. London: Paul Chapman Publishing.
- McMahon, A., & Bolam, R. (1990b). *A handbook for secondary schools*. London: Paul Chapman Publishing.
- Murray, M., & Keane, C. (1998). *The ABC of bullying*. Dublin: Mercier Press.
- Newman, D. A., Horne, A. M., & Bartolomucci, C. L. (2000). *Bully busters: A teacher's manual for helping bullies, victims and bystanders*. Illinois: Research Press.
- Nicholas, F. M. (1992). *Coping with conflict: A resource book for the middle school years*. Learning Development Aids.
- Ogden, T. (2001). *Sosial kompetanse og problematferd i skolen*. Kompetanseutviklende og problemløsende arbeid i skolen. Oslo: Gyldendal Norske Forlag.
- O'Moore, A. M., & Minton, S. J. (2004a). *Dealing with bullying in schools: A training manual for teachers, parents and other professionals*. London: Paul Chapman Publishing.
- Pearce, J. (1989). *Fighting, teasing and bullying*. Wellingborough: Thorsons' Publishing.
- Pinteva, E. (2005). School commissions for prevention. *Social Education*, 3, 36-40.
- Пинтева, Е. (2005). Училищните комисии за превенция. *Обществено възпитание*, № 3, 36-40.
- Randall, P. (1997). *Adult bullying: Perpetrators and victims*. London: Routledge.
- Rigby, K. (1996). *Bullying in schools and what to do about it*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. London: Jessica Kingsley.
- Robinson, G., & Maines, B. (1997). *Crying for help: The No Blame Approach to bullying*. Bristol: Lucky Duck.
- Roland, E. (1995). *Elevkollektivet*. Oslo: Rebell Forlag A/S.
- Ross, C., & Ryan, A. (1990). *Can I stay in today, Miss?* Staffordshire: Trentham Books.
- Samuelsen, A. S., Ertesvåg, S., & Sandhaug, J. (2004). Kompetanseheving på fagområdet sosiale og emosjonelle vansker. Evalueringsrapport. <http://www.statped.no/trondelag>
- Scherer, M., Gersch, I., & Fry, L. (1992). *Meeting disruptive behaviour*. London: Routledge.
- Smith, P. K., & Sharp, S. (1998). *School bullying: Insights and perspectives*. London: Routledge.
- Smith, P. K., & Thompson, D. (1991). *Practical approaches to bullying*. London: David Fulton Publishing.
- Solomon, M. (1990). *Working with difficult people*. London: Prentice Hall.
- Sullivan, K. (2000). *The anti-bullying handbook*. Oxford University Press.
- Sullivan, K., Cleary, M., & Sullivan, G. (2002). *Bullying in secondary schools: What it looks like, and how to manage it*. London: Paul Chapman Publishing.
- Tattum, D., & Lane, D. (Eds.) (1989). *Bullying in school*. Staffordshire: Trentham Books.
- Todorova, L. (2000). Preparation of pedagogical specialists for work with children with deviant behaviour. *Pedagogy*, 12, 32-40.

- Тодорова, Л. (2000). Подготовка на педагогическите кадри за работа с деца с девиантно поведение. *Педагогика*, № 12, 32-40.
- Varna, V. P. (1991). *Truants from life*. London: David Fulton Publishers.
- Varnava, G. (2002). *How to stop bullying in your school: A guide for teachers*. London: David Fulton Publishers.
- Vulchev, R. (2003). *Education for democratic citizenship. Teacher's book*. Sofia.
- Вълчев, Р. (2003). Образование за демократично гражданство. Книга за учителя. София.
- Warren, H. (1984). *Talking about school*. London: London Gay Teenage Group.

Websites

Anti-Bullying Research and Resource Centre, Trinity College Dublin.
<http://www.abc.tcd.ie>

BBC1 Schools: Bullying. <http://www.bbc.co.uk/schools/bullying>

Bullying in Schools and what to do about it (Dr Ken Rigby's pages).
<http://www.education.unisa.edu.au/bullying>

Bullying Online. <http://www.bullying.co.uk>

Bully Online. <http://www.successunlimited.co.uk>

Field Foundation, The. <http://www.thefieldfoundation.org>

Scottish Council for Research in Education. <http://www.scre.ac.uk>

Scottish Executive. Let's Stop Bullying: Advice for Parents and Families.
<http://www.scotland.gov.uk/library2/doc04/lspb-00.htm>

Resource Packs & Videos for Schools

Policy & Awareness Raising Packs

Besag, V. (1992). *We don't have bullies here!* 57 Manor House Road, Jesmond, Newcastle-upon-Tyne, NE2 2LY.

Browne, K. (1995). *Bully off: Towards a whole new ball game of relationships in schools*. First and Best in Education Ltd.

Foundation for Peace Studies, Aotearoa / New Zealand. (1994). *Cool Schools Mediation Programme*. Auckland: Foundation for Peace Studies.

Robinson, G., Sleigh, J., & Maines, B. (1995). *No bullying starts today: An awareness raising pack*. Bristol: Lucky Duck.

Scottish Consultative Council on the Curriculum. (1992). *Speak up – An anti-bullying resource pack*. Dundee: SCCC.

Scottish Council for Research in Education. (1993). *Supporting Schools Against Bullying*. Edinburgh: SCRE.

Slee, P. (1997). *The P.E.A.C.E. Pack: Reducing bullying in our schools*. Adelaide, South Australia: School of Education, Flinders University.

Video Packs

Brown, T. (1993). *Broken toy*. Bristol: Lucky Duck.

- Brown, T., Robinson, G., & Maines, B. (1998). *But names will never hurt me*. Bristol: Lucky Duck.
- Department of Education and Employment. (2000). *Don't suffer in silence: An anti-bullying pack for schools*. London: HMSO.
- Robinson, G., & Maines, B. (1992). *Stamp out bullying*. Bristol: Lucky Duck.
- Video Films*
- Hands on bullying*. (1998). Tony Jewes Productions.
- The trouble with Tom*. (1991). Central Independent Television Productions.
- Welcome to the dollhouse*. (1995). (Produced by Donna Bascom & Todd Solandz). (Feature length movie: over 15s).